

KÜÇÜK SANATLAR VE PROBLEMLERİ

Prof. Orhan Tuna

GİRİŞ

Türkiye, yüzyılları dolduran bir küçük sanatlar tarihine sahiptir. Geçmişte hemen bütün Türk şehirlerinde, tıpkı Batı ülkelerinde olduğu gibi, çırak, kalfa ve ustalardan oluşan ve küçük sanat adet ve geleneklerine, sanatkâr gururuna dayanan Lonca teşkilâtı mevcuttu. Ayrıca sağlam bir çıraklık sistemiyle bütünleşmiş olan Türk küçük sanatları bugün takdir ve hayranlıkla seyrettiğimiz eserler ve şaheserler vücuda getirmişlerdir. Batı ve Doğu ülkelerindeki çeşitli sanat müzeleriyle, Türk ve İslâm müzeleri bu şaheserlerle doludur.

Ancak son 150 yıl içinde bu eski ve sağlam küçük sanayi rejimi, fabrika rekabeti neticesinde kötü bir kaderle karşı karşıya kalmıştır. Neticede loncalar ve eski mükemmel çıraklık sistemi çöküntüye doğru sürüklenmiştir.

Bununla beraber Türkiye'nin bugün dahi bir küçük sanatlar ülkesi olduğu ve bu sanayi şeklinin bizde, Batı dünyasına kıyasla çok daha mühim bir yeri bulunduğu hatasız olarak iddia edilebilir. Gerçekten günümüzde de Türkiye'de küçük sanatlarda daha pekçok yetenekli usta, iyi bir teknik ve ahlâki prensipler, gelenekler devam edip gitmekte, bazı şehirlerde olduğu gibi, küçük sanatkârların temerküz ettikleri cadde ve sokaklara rastlanmaktadır.

Bu yazıda gerek Türkiye'deki, gerek Batı ülkelerindeki küçük sanatlar düzenine temas edilecektir.

I — KÜÇÜK SANAYİN SINIRLARININ BELİRLENMESİ

Küçük sanatların tarifini yapmak ve bu sanayi sistemini diğerlerinden ayıracak unsurları belirlemek oldukça zordur. Bununla beraber, küçük sanayinin usta, kalfa ve çırağı kavrayan bir meslek örgütü (Standı) olduğu bilinmektedir. Küçük sanayi genellikle küçük işletme esasına dayanan ve bu şekilde organize edilmiş bulunan endüstrinin karşı kutbunu oluşturur. Küçük sanayide makine kullanılmasına rağmen, emeğin atölye karakteri ve buna bağlı olarak da esas itibariyle beşerî emek ön plânda gelmektedir. İşletmenin idarecisi olan usta kendi küçük sanat mesleğinin bütün teknik işlerine ve işlemlerine hâkimdir. (1)

Diğer taraftan öteden beri tartışılan bir husus ise fabrika (endüstri) işletmesi ile küçük sanat işletmesinin sınırlarının belirlenmesidir. Burada işletmenin büyüklüğü, yani kantitatif durumu ayırıcı bir faktör değildir. Yine makine kullanımı, işbölümü, malikin ve sahibin işinde bizzat ve bilfiil çalışması, sipariş üzerine veya piyasaya göre imalât yapılması, ticarî muhabereye ne ölçüde yer verildiği gibi faktörler ayırıcı değildir. Daha ziyade nihaî olan ayırım faktörü, el işinin, atölyenin şekil almasında üstün bir role sahip olup olmadığıdır. Bunun yanında işletmenin faaliyet alanına damgasını basıp basmadığı da önem taşır. (2) Analizlerimizde sıralanan faktörlerin önemi ve giderek nihaî ayırıcı faktörün belirleyici mahiyetteki payı esastır.

II — ESKİ KÜÇÜK SANAYİ TEŞKİLÂTI

Küçük sanayinin XIX.cu yüzyıla kadar hem Batı, hem İslâm ülkelerinde Loncalar halinde organize edildiği görülmektedir.

(1) Bk. Fiedrich Bulow; Wörterbuch der Wirtschaft, Leipzig 1936.

(2) İbid.

Osmanlılarda «aynı meslekten kimselerin, bir Pîr'in yönetimi altında meydana getirdiği özel dernekler» olarak tarif edilen loncalarla ilgili en eski kaynaklar, XV.ci yüzyıla ait bulunmaktadır. Bu eserlerde esnaf loncalarının iktisadî yönünden çok, loncalarda meydana gelen birlik ve bu birliğin töreleri, gelenekleri üzerinde durulmaktadır. (3)

Bu gelenekler içinde de çırak çıkarma merasiminin özel bir yeri ve önemi vardır. Söz konusu merasim Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde şöyle anlatılmaktadır:

«Evvelâ ol sanatın nakibi çırağın sağ elini kendi sol eline alıp hazır olan ustaların huzurundan geçirerek Pîr'in önüne getirir. Selâmlaşmadan sonra çırak ortada durarak marifetlerini arzeder. Bû marifetler makbule geçerse mecliste hazır bulunanlar ittifak üzere: 'Bu zatı posta müstahak gördük. Allah mübarek eyliye, Revadır...' diye bağırırlar.

Sonra çırağı ustasına teslim ederler. Ustası manevî evlâdı olan bu çırağını yine meydana getirip belindeki peştemalın beline ve elindeki âsayı dahi anın eline verip sağ el sağ ele iki baş parmaklar dışarda kalmak üzere biat ve ahdederler.

Sonra Pîr çırağına hazır olanların önünde şu nasihatı verir. «Ey oğul evvelâ harama bakma. Yalan söyleme. Haram yeme, haram içme, haram giyme. Ekmek ve tuza ihanet etme. Sende hakları olan ihtiyarlara hakaretle nazar etme, uluların önünde gitme, sabırlı ol, tahammüllü ol, komadığım yere el uzatma, emanete hiyanet etme, kanaatli ol.» Daha bunun gibi birçok tesirli sözler söyleyip, bu sözler çırağın küpe olsun diye kulağını çekerek ensesine bir sille vurur.

Giderek cümle hazır bulunanlar bir ağızdan: «Yürü Allah destekola, postun mübarek olup, kâr ve kazancın helâlî zülâl ola.» diye hayır dua ederler. Sonra çırak ce-

(3) Meydan Larousse, Cilt 8.

maatte bulunanların ellerini teker teker öperek, edebiyet kapağına kadar çıkar ve sonra veda fatihası verilir. Genç mutbağa giderek hazırladığı lokmayı getirir. (4)

Böylece sanata çırak olarak giren çocuk üç yıl sonra kalfa olurdu. «Kalfanın laakâl üç yıl kalfalık etmesi, bu sürede hakkında bir güne şikâyet vaki olmaması, kendisine tevdi edilen vazifeye ihtimam ve bilhassa çırak yetiştirmek hususuna itina etmesi gerekirdi.» (5) Son olarak da yapılan özel merasimle ustalıkta çıkan kalfalar, ayrı bir işyeri açmağa hak kazanırlardı.

Diğer taraftan her sanatkar mesleğinin loncasına yazılmak, ona belli bir ödenek vermek zorundaydı. Aslında «her esnafın bir taâvün sandığı vardı. Bu sandığın sermayesi esnafın teberruatı ile çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalıkta terakki edenler için ustalar tarafından verilen paralardan ve haftada yahut ayda bir, esnaftan derece-i tahammülüne göre toplanılan hisselerden ibaret idi. Esnaf-ı merkume ustalarından birisi, çıraklığı kalfalığa terfi edeceği zaman 50 ve kalfalıktan ustalıkta çıkarılacağı sırada dahi 300 kuruş tediye ederdi.» (6) «Dükkan açacak parası olmayana lonca para ve sermaye verir, dükkan bulunurdu. Evlenmek isteyenleri evlendirir, masraflarını görürdü. Hastalananlara yardım, parası olmayan yoksul cenaze sahiplerinin cenazelerini kaldırma, evi veya dükkanı yıkılanların elinden tutma lonca kuruluşlarının başlıca görevleri arasındaydı.» (7)

Loncalar sıkı bir disiplinle yönetiliyordu. Loncanın genel inanç ve ilkelerine, ahlâk kurallarına uymayanlar, yasaklara buyruklara karşı gelenler loncadan çıkarılır, elle-

(4) Bk. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Hazırlayan: Reşad Ekrem Koçu, Cilt 1, s. 104-106.

(5) Bk. Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-u Belediye, İstanbul 1922, Cilt 1, s. 708.

(6) Ibid., s. 579.

(7) Meydan Larousse, op. cit.

rinden meslek belgesi alınırđı. (8) Nitekim bir kılıcı için alman «sakız ağacından yaptığı kılıç kabzasının üzerini siyah boya ile boyayıp abonoz ağacım taklit etmesi sebebiyle meslekten çıkarılması» (9) kararı bulunmaktadır. İŖte bu disiplinli teŖkilatlanma bir yandan dzenenli ve verimli üretim yapılmasını, öte yandan da devletin ekonomiyi denetlemesini sağlıyordu. Lonca içinde rekâbet yasaklandığından iktisadi kaynaklar ihtiyaca uygun Ŗekilde kullanılabiliyordu. Hammadde loncalar yardımıyla sağlanıyor, spekülasyon, karaborsa, fiyat artışı böylece önleniyordu. (10)

Bununla beraber Loncalar, Osmanlı pazarlarının Avrupa ticaretine açılması karşısında, tutucu yapılarının yenileŖme tedbirleri almaya imkân vermemesi nedeniyle gün geçtikçe çökerek en sonunda 1913 yılında kapatıldılar. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise esnaf loncalarının yerini esnaf odaları almıştır. (11)

III — GÜNÜMÜZDE KÜÇÜK SANAYİN DURUMU

Loncalar ve eski çıraklık sisteminin çöküntüye doğru gitmesinin ardından küçük sanayi eski önemini kaybetmiştir. Gerçekten XVIII. ci yüzyılda İngiltere’de ve XIX.cu yüzyılda Avrupa ülkelerinde küçük sanayinin gerilediği görölmektedir. Bunun sebebi ise, küçük sanayinin büyük bir hızla geliŖen fabrika sanayii karşısında rekâbet edememesine bağlanabilir. (12)

---

(8) Ibid.

(9) Bk. Osman Nuri Ergin, op. cit., s. 303.

(10) Meydan Larousse, op. eit.

(11) Bk. I. Parmaksızoğlu; Türk Ansiklopedisi, Ankara 1975, Cilt 23.

(12) Fazla bilgi için Bk. Orhan Tuna; İstanbul Küçük Sanayii ve Bugünkü Meseleleri, İstanbul 1950.

Belirtilmelidir ki, o devrin düşünürlerinden birçoğu bu eğilimin giderek küçük sanatların tamamen ortadan silinmesi sonucunu doğuracağını ileri sürmüşlerdir. Bu arada K. Marx yakın bir gelecekte küçük sanat işletmelerinin tamamen ortadan kalkacaklarını haber vererek şöyle demektedir: «Bugüne kadar yaşayan orta sınıf, küçük tâcirler, hırfet erbabı, rantiyeler ve küçük sanayi mensupları zamanla proleter sınıfına katılacaklardır. Bunlardan bir kısmı, bir büyük işletmeye yetecek kadar sermayeleri olmadığından kapitalistlerle rekâbet sahasında yenik düşeceklerdir. Diğer bir kısmının ise maharet ve iktidarı, tekniğin yeni üretim usulleri sonucunda değerini kaybedecektir. (13)

Giderek bu ve benzer tahminleri isabetli kılabilen bir eğilimle karşılaşmıştır. Sermaye, işçi ve işletme temerküz ederken, büyük şehirler, büyük işletmeler ve büyük sermayeler oluşmuştur. Nitekim fabrika sanayiinin hızla geliştiği Prusya'da, küçük sanayi erbabının toplam nüfusa oranı 1852 yılına kadar artmış, fakat ondan sonra azalmağa başlamıştır. Özellikle 1882 yılından sonra büyük işletmelerin gerek sayısı, gerek çalıştırdığı işçi miktarı bakımından hızla arttığı, buna karşı küçük sanatlarla meşgûl nüfusun azalan bir seyir takip ettiği görülmektedir. (14)

Bununla beraber küçük sanayi işletmelerinin tamamen ortadan kalkması sözkonusu olmamıştır. Küçük sanayi sisteminin esaslı bir şekilde tutunduğu, gerilemenin bir noktada durduğu, hattâ sanayileşme ile birlikte yeni küçük sanat kollarının belirdiği müşahede edilmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak Almanya'da küçük sanatların durumunu gösteren istatistikî bilgiler verilebilir:

---

(13) Bk. K. Marx ve F. Engels; Le manifest Communiste, Paris. Bu konuda farklı düşünürlerin görüşlerini aktaran şu eser de incelenebilir: J. Dobretsberger; Ekonomi Siyaseti, İstanbul 1940, Cilt 1, s. 127.

(14) Bk. Orhan Tuna; a.g.e. sh. 38.

TABLO I
Küçük Sanatlarda Gelişme (1965 - 1977)

	1965	1970	1973	1974	1975	1976	1977
Toplam Ciro (Milyon DM)	1378	1807	2369	2411	2585	2805	305
İşletme Sayısı (1000)	656	585	541	528	513	511	506
Toplam Çalışanlar (1000)	4166	4101	4116	3989	3852	3311	3997

Kaynak: Die Welt, 17 Januar 1977 ve 23 Januar 1978.

Görüldüğü gibi, Almanya'da 1965-1977 döneminde küçük sanat işletmelerinin sayısında bir azalma ile karşılaşmaktadır. 1965 yılında 656.000 olan işletme sayısı 1977'de 506.000'e düşmüştür. Yine küçük sanat işletmelerinde istihdam edilenlerin sayısında bir düşüş gözlenmektedir. Bununla beraber düşüşün önemli olmadığı, hatta küçük sanatlarda çalışanların sayısının 1974'den sonra kararlı bir seyir izlediği söylenebilir. Diğer taraftan 1970-1977 döneminde işletme sayısındaki azalmaya rağmen sürüm, %75 oranında artmıştır.

Küçük sanayi kesiminin silinmeyeceğini gösteren bu eğilim çeşitli sebeplere bağlanabilir. Öncelikle bizzat fabrika sanayii yan kuruluşlar olarak birçok küçük sanayi kollarının doğmasına imkân hazırlamaktadır. Meselâ Türkiye'de gelişen otomotiv sanayiinin beraberinde yan sanayii de getirdiği görülmektedir. «Çünkü otomotiv sanayii çok çeşitli parça kullanır. Bazı mallarda 2 bin, 3 bin adet parça kullanılmaktadır. Bu 3 bin adedin hiç olmazsa yarısı yurt içinde, diğer küçük sanayi firmalarından sağlanmaktadır. Bir örnek vermek lâzım gelirse, civata, somun gibi küçük parçaların alındığı birçok imalâtçıları ele alalım. Bu ihtiyaçlar bazı büyük firmalar için 10 tane küçük yan sanayi işletmesinden sağlanmaktadır. (15) Yine bu gelişen sanayiinin getirdiği araçların tamir ve bakımı için küçük sanat erbabına ihtiyaç duyulmaktadır. Otomobil, radyo ve televizyon, elektronik âletler tamir ve bakımı bu konuda bir örnek teşkil etmektedir.

(15) Mk. Mustafa Aysan; «Otomotiv Sanayii ve Bunalım», Milliyet, 21.11.1977.

Küçük sanayiın devamını zarurî kılan sebeplerden bir diğeri ise işin mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Bu arada baca temizleyicisi, çatı ustası, çinici, tesisatçı ve bina temizleyicileri gibi küçük sanat erbabının gördüğü işler bu kategoriye girer. Buna karşı bisiklet, otomobil, telefon, sabun, iğne gibi standart eşya ve mamuller için büyük işletme ve büyük sermaye lüzumludur. Zira sabit sermaye miktarı arttıkça küçük işletmenin sahası da aşılmış olur. Meselâ sigara sanayiinde büyük işletme şekli caridir. Fakat püro sanayiinde ağır basan el emeği olduğu için büyük sanayie elverişli değildir.

Diğer taraftan tamamen büyük sanayide üretilebilecek malları sunan küçük sanat kollarında talebin halen silinmemesinin sebebi ise sübjektif faktörlere bağlanabilir. Meselâ konfeksiyon sanayiinin gelişmesine rağmen zevkli giyinmek isteyenlerin ısmarlama elbise talebi mevcuttur. Yine zevke hitap eden ve ısmarlama üzerine çalışan kunduracı, mobilyacı gibi küçük sanat erbabı daima mevcut olacaktır.

Sıralanan bu özellik ve değişmeler aşağıdaki tabloda aktarılmaktadır:

TABLO II

Küçük Sanayide Dalgalanmalar (1967 - 1976) (%) :

ARTIŞLAR		AZALMALAR	
Araba tamircisi	2	Kürkçü	2
Camcı	3	Kasap	4
Elektrikçi	8	Fırıncı	8
Montaj ustası	10	Dekoratör	9
Gaz ve su tesisatı tamircisi	12	Marangoz	10
Radio ve TV. tamircisi	14	Duvarcı	13
Çilingir	14	Berber	15
Baca temizleyicisi	15	Ressam	18

Çatı ustası	17	Saatçi	21
Isıtma ve soğutma tesisatçısı	22	Fotoğrafçı	23
Araç-gereç yapımıcısı	27	Ciltçi	26
Tornacı	35	Demirci	27
Çinici	49	Ateşçi	36
Optikçi	67	Ayakkabıcı	45
Dış teknisyenleri	157	Eğerci	48
Bina temizleyicisi	193	Terzi	59

Kaynak: Suddenutsche Zeitung, 14 Juni 1978.

Tablo II'de 1967-1976 döneminde küçük sanayide en yüksek artış oranı % 193 ile bina temizleyicilerinde sözkonusudur. Yine bakım ve tamir işleri ile uğraşanların toplam içindeki yüzdesinin giderek arttığı açıktır.

Tabloda sözkonusu dönemde küçük sanatlarda azalmalar ise en çok terziler arasında görülmektedir. Giderek eğerci, ayakkabıcı ve ateşçiler de azalma eğilimi gösteren küçük sanat sahibidirler. Bu küçük sanat kollarının bir bölümü fabrika üretimine geçmiş (terzilik, ayakkabıcılık), diğer bölümü de sözkonusu üretimin günümüzde fonksiyonunu kaybetmesi sebebiyle (eğercilik) azalma eğilimi göstermiştir. Bununla beraber, yukarıda da belirtildiği gibi, sözkonusu küçük sanat kollarında sipariş üzerinde çalışılması bir veri iken, tamamen silinmeleri de beklenmektedir.

Küçük sanayiın günümüzdeki durumu incelenirken belirtilmesi gereken özelliklerden bir diğeri işletmelerin cesametleridir. Küçük sanat işletmelerinin büyüklüğü ve başarı kabiliyeti, işletme sayısının azalmasına rağmen, uzun bir süredir devamlı olarak artmaktadır. (16)

(16) Bk. Adolf Weber Stiftung; Die Volkswirtschaftliche Korrespondenz, Nr. 2111.

TABLO III

Küçük Sanayi İşletmelerinin Yüzdesi Olarak Küçük Sanayide İşletme Büyüklüğü (1978) :

	%
Tek Şahıs İşletmesi	18
2-4 kişi çalıştıranlar	39
5-9 kişi çalıştıranlar	25
10-49 kişi çalıştıranlar	16
50 ve daha yukarısı	2

Kaynak: Die Welt, 13 März 1978.

Yukardaki tablo incelendiğinde Almanya'da 1978 yılı itibariyle küçük sanat işletmelerinden % 43'ünün 5 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeler olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak makina kullanımı da artmaktadır. Atölye ve satış yerlerinin modernleştirilmesi, teknik teçhizat ve diğer harcamalar sermaye yoğunluğunu da geniş ölçüde kuvvetlendirmiştir. Bu arada Almanya'da bugün küçük sanatlarda her yıl ilâve olarak yapılan yatırım yaklaşık olarak 4 Milyar DM'dir. Bu ise işletmelerin produktivitesini devamlı olarak arttırmaktadır.

IV — KÜÇÜK SANAYİDE EĞİTİM

Buraya kadar verilen bilgiler, küçük sanayiın günümüzde önemini koruduğunu göstermektedir. O halde yapılması gereken şey, işgücünün biriktiği bu kesimde meslekî ve teknik eğitimin geliştirilmesidir.

Gerçekten «genç işçilere bir iş bulma imkânı sağlanarak (hatta daha düşük bir ücret ödense dahi) bu iş eğitimi birlikte düşünülmelidir. Modern devirlerde de

(17) Ibid.

ihya edilmek istenen; ortaçağ lonca sisteminde cari olan çıraklık rejimi olmalıdır. Zira bilindiği gibi, insan kapitali her toplumda, bu toplum ister gelişmiş, ister gelişmekte olsun, en çok ve en fazla önemi olan bir husustur ve bu kaynak heder ve israf edilmektedir». (18)

Yukardaki izahlardan eğitimin öneminin eski lonca sisteminde kavrandığı ve çırak eğitimi için okullar bulunduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten Mecelle-i Umur-u Belediye'de Fatih'in Çukurbostan'ı saraçlara tahsis etmesinin sebeplerinden birinin, saraç çocuklarının sabahları derslere devam edebilmeleri olduğu ve bütün saraç çocuklarının okuyup yazma bildikleri belirtilmektedir. (19)

Buna karşı esnaf çıraklarının okuyup yazması geleceği uzun zaman devam edememiştir. «Çarşı-i Kebirde esnaf çıraklarının okutturulması için küşad edilmiş olan mektep tul-ü müddet talebesiz kaldı. Herkes çocuğunu okutmadan bir usta yanına çıraklığa vermeğe başladı. Nihayet bu hal Sultan Mahmud-u Sâni zamanında ve 1240 tarihinde nazar-ı dikkati celbederek men'ine tevessül edildi. Pağışah-ı müşarüileyhin âtiye derçolunan iradesi esnaf çıraklarının b tarihlerdeki ahvalini tasvir etmektedir:

Herbirşeyden evvel zaruriyatı diniyeyi öğrenmekliğı umuru diniyenin cümlesine takdim eylemek lâzım iken, bir zamandan beru ekseri nâs, analarının ve babalarının seyiesi olarak kenduları kaldıkları misillu evlâtlarının cahil kalmasını düşünmeyerek ve rezzakı âlem olan hakkı süphana ve tealâ hazretlerine ademi tevekkül ile hemen akçe kazanmak daiyesine düşerek çocukları 5-6 yaşma vardığı gibi mektepten alıp ehli harf yanma şakirtliğe verdiklerinden o makule sabiler küçükten cehaletle büyüyüp sonra dahi okuyup öğrenmekliğe heves etmediklerine binnaen vezr ve veballeri analarının ve babalarının boyuna-

(18) Bk. An Interview with Paul A. Samuelson, Economic Impact, No. 22, Washington.

(19) Osman Nuri Ergin, s. 595 (Dipnotu).

dır... Firmabaad herkes evlâtlarını layikiyle taallüm etmedikçe mektepten alıp ustaya vermemek ve taraf-ı şer'iyeden yedlerine memhur izin tezkeresi almak ve izin tezkeresi almadıkça esnaf taifesi şakirtliğe ahnmaklıkta esnaf kethüdalarının dahi rey ve marifetleri munzam olmak lazimededen olduğuna binaen şayet esnaftan biri o makule tezkeresiz çocuğu mahallesinin imamı doğru kadı efendilere haber vermek ve kadı efendiler dahi ol esnafın kethüdasını ve haber vermediği için mektep hocasını liecelü tedip Babı-Âliye inha eylemek ve anasız ve babasız yetim çocukları olup da kimsesizliği sebebiyle zaruri bir usta yanında veyahut bir kimsenin terbiyesinde bulunur ise ustası ve gerek mürebbisi olan adem sırf sanat öğrenmekliğe ve hizmete hasretmeyerek günde iki defa mektebe gönderip, meraklı oluncaya kadar okutturmak ve kezalik ustalarda bulunan çocuklar dahi bu nizamda dahil olarak anası ve babası vesair velisi olanları ustadan alıp mektebe vermek ve kimsesiz olanları dahi ustaları mektebe verüp cahil kalmamasına dikkat etmek ve mektep hocaları dahi mekteplerde bulunan çocukları güzelce okuyup kuranı azimüşşanı talim akabinde her bir çocuğun haysiyet ve istidadına göre tecvit ve ilmi hal misullü risaleler okutarak şeraiti islâmiye ve akaidi diniyelerini öğretmekliğe sâ-y ve ikdam eylemek üzere alelumum tembih ve ikaz olunmasına iradei seniye seduriyle keyfiyet bilâdı selase kadıları efendilere başka başka bafermanı âli tembih kılınmış olmaktadır. (20)

Yukarıda aktarıldığı gibi geçmişte zorunlu kılınan çırak eğitimi günümüzde Batı ülkelerinde de bir zaruret olarak belirmektedir.

A) Batı Ülkelerinde Çırak Yetiştirilmesi İşi :

Genel Olarak «Batı'da çırak yetiştirilmesi işi ancak 'ustalık imtihanı'nı başarıyla vermiş ehliyetli, ahlâklı ustalara bırakılmaktadır. Aslında bu ustalık imtihanları kü-

---

(20) Ibid., s. 614 ve devamı.

çük sanat dernekleri tarafından organize edilmektedir. Ayrıca çırakların yetiştirilmesi bakımından küçük sanat dernekleri bazı sağlam, değişmez normlar tesbit etmektedirler. Belirtilmelidir ki, ustalarla çırakların veli veya vasi-leri, yani kanunî temsilcileri arasında yapılacak çıraklık sözleşmeleri için örnek sözleşmeler tanzim edilmiştir. Bu suretle üç yıllık yetiştirme süresi sonunda çırak, küçük sanatlar derneği temsilcileri huzurunda bir imtihan vermek zorundadır. Bu imtihanı kazandığına dair elinde sertifika olmadıkça, hiç bir çırağın kalfa olarak istihdamı mümkün değildir. Ashnda küçük sanat atölyelerinin verimli ve yeterli çalışmaları ancak böyle bir çıraklık usulüne uyulduğu takdirde kabil olabilmektedir. Yine ancak bu suretle zanaatkâr olma ruhunun, vaktiyle lonca ve küçük sanatların ikbal dönemlerinde olduğu gibi yerleşip gelişeceğine inanılmaktadır.» (21)

«Nitekim Almanya'da I. nci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek sanayi, gerek ticaret alanında çıraklık problemi sürekli ve büyük ihtimama mazhar olmuş ve gittikçe ıslâh edilmiştir. Bu arada bütün illerde mahalli tüzük ve yönetmeliklere dayanılmak suretiyle 14-18 yaşları arasında bulunup da sanayi ve ticarete çalışan gençlere mahsus olmak üzere mecburî mahiyeti haiz meslek mektepleri vücade getirilmiştir. Bu okullar çıraklık atölyeleriyle devamlı bir teması muhafaza etmek suretiyle, gençlerin kendi sanat ve mesleklerinde yetişmelerini sağlamak amacıyla, bunlara haftada 6-12 saate varan parasız dersler vermişlerdir.» (22)

Yine Almanya'da 1953 yılında «Küçük Sanatların düzenlenmesine Dair Kanun» (Gesetz zur Ordnung des Handwerks) çıkartılmıştır. Bu kanunda yer alan çıraklık ve imtihan konusundaki etraflı hükümler, küçük sanatlar eğitimine ne derece önem verildiğini göstermektedir. Bu sis-

---

(21) Bk. G. Kessler; 1949'da yazılan fakat yayınlanmayan bir makalesinden.

(22) Bk. G. Kessler; İçtimâ-ı Siyaset, İstanbul 1945, s. 34.

tem sadece diğeri ekonomi kesimlerine örnek olmakla kalmamış, yurt dışında da takdir kazanmıştır. (23)

Almanya'da da sadece imtihanı başarı ile geçmiş olan usta sanatını kendi başına icra etmeye yetkilidir. Bağımsız çalışmak isteyen küçük sanat erbabının çok defa üç yıllık çıraklık devresinden itibaren kalfalık süresini ve ustalık imtihanını tamamlamaları zorunludur. Kamu işe, mesleki eğitim ile ilgili çalışmalara farklı şekilde katılmaktadır. Çalışma bürolarında mecburi danışma mercileri bulundururken, mesleki eğitim bünyesini pratik çırak eğitiminin önemli bir dayanağı haline getirmiştir. Daha sonra da kalfaların ihtiyaçları ile ilgili olarak, özellikle inşaat ve metal sektöründe, devlete ait yüksek okullar sistemi mevcuttur. Bunlara özel okul gibi, özellikle şekillendirici küçük sanayi mesleklerini hedef alan sanat okulları ilâve olmaktadır. Nihayet, hemen bütün küçük sanat dalları için, kısmen ustalık imtihanına hazırlığı da bir gaye olarak alan ve daha çok özel karakterde merkezi ihtisas okulları mevcuttur. Son zamanlarda ikinci eğitim yoluna (Zweiter Bildungsweg) ait ve bilhassa yetenekli kalfaları olgunluk imtihanına hazırlayan ve onlara böylece akademik öğrenim yolunu açan kuruluşlar da ortaya çıkmış bulunmaktadır. (24)

Belirtilen düzenlemelerin etkisiyle Almanya'da küçük sanatlarda eğitilenlerin sayısı giderek artmaktadır :

TABLO IV
Küçük Sanatlarda Eğitim (1971-1978)

Yıllar	A	B
1971	405163	9.8
1972	432743	10.6
1973	465434	11.3

(23) Bk. Adolf Weber Stiftung; op. cit.

(24) Ibid.

1974	485749	12.2
1975	504662	13.1
1976	510356	13.1
1977	556088	13.9
1978	613000	14.9

A: Küçük Sanayide Yetişenlerin Sayısı

B: Küçük Sanayide Toplam Çalışanların Yüzdesi Olarak.

Kaynak: Handelsblatt, 5 März 1979.

Yukardaki tabloda Almanya'da 1971 yılında 405163 olan küçük sanatlarda eğitilenlerin sayısının, 1978 verilerine göre 613000'e yükseldiği görülmektedir. Yine 1971'de küçük sanayide çalışanlar içinde eğitilenler % 9.8 oranında bulunurken, bu oran 1978'de giderek % 14.9'a yükselmiştir.

Eğitilenlerin cinsiyete ve sektörlere göre dağılımı da Tablo V'de verilmektedir:

TABLO V

Eğitilen Çırakların Cinsiyete ve Sektörlere Göre Dağılımı (1978):

Sektörler	Erkek	Kız
Küçük Sanayi	435000	120480
Sanayi ve Ticaret	383850	259960
Tarım	32140	8860
Kamu Hizmetleri	29310	15540
Serbest Meslek	6280	105410

Kaynak: Der Gewerkschafter (IG Metall, März 1979, Frankfurt am Main).

Yukardaki tablo 1978 yılında, Almanya'da eğitilen gençlerden erkeklerin en fazla küçük sanayide bulunduk-

larını göstermektedir. Buna karşı kızlar daha çok sanayi ve ticaret sektöründe eğitilmektedirler. Kızların eğitiminde ikinci ağırlık ise serbest mesleklerde yoğunlaşmıştır. Gerçekten, serbest mesleklerde eğitilen 105410 kıza karşılık 6280 erkek bulunmaktadır.

Diğer taraftan, Almanya'da küçük sanayide eğitilenlerin mesleki dağılımı şöyledir:

TABLO VI
Küçük Sanayide Eğitilenlerin Mesleklere
Göre Dökümü (1975):

Küçük Sanayi Kolları	Toplamlar
Metal	258868
Yapı	64336
Kimya, Sağlık	66364
Gıda	37653
Marangozluk	25513
Giyim, tekstil ve deri	11054
Seramik, cam, kâğıt ve diğerleri	6748

Kaynak: Neue Ruhr-Zeitung, 1 Oktober 1976.

1975 yılı itibariyle küçük sanatlarda eğitilenlerden 258868'i metal iş kolunda çalışmaktadır. İkinci sırada, kimya ve sağlık işkolunda 66364 kişi eğitilirken; seramik, cam ve kâğıt işkolları eğitilenlerin en azını kapsamaktadır.

Diğer taraftan küçük sanatlarda eğitilenler, diğer kesimler için potansiyel vasıflı elemanlardır:

TABLO VII
Küçük Sanatlarda Eğitilenlerin Akılcılığı (1978):

Kesimler	Eğitilenlerin %	Kaymadan Sonraki %
Küçük Sanayi	48	19
Sanayi	30	45
Hizmetler	2	36

Kaynak: Angestellten Magazin, Köln November 1978

Tablo VII küçük sanyide eğitilenlerin % 48 oranında olduğunu gösteriyor. Aynı oranlar sanayi ve hizmetler kesimlerinde ise sırasıyla % 30 ve % 22'dir. Buna karşı küçük sanat eğitimi görenlerin yaklaşık % 30'nun diğer iki kesime kaydığı da aynı tablodan anlaşılmaktadır.

Özellikle çıraklar için kanuni düzenlemelere bağlanan Almanya'daki küçük sanayi eğitim düzeni incelendikten sonra şimdi de Türkiye'deki duruma değinilebilir:

B) Türkiye'de Çıraklık Meselesi :

Bilindiği gibi Türkiye'de 1926 tarihli Borçlar Kanunu'nun bazı hükümleri çırakların istihdam şartlarıyla, bu zümrelerin ustalarla olan münasebetlerini tanzim etmiş olmaktadır. Ancak bu tanzim keyfiyetinin, sadece bağımsız bir sanayi rejimi olarak küçük sanatlara inhisar etmeyip, bütün bir hizmet akdi çerçevesi içinde bahis konusu bulunduğunu hatırdan tutmak gerekir. Bu itibarla mesele ihmal edilmiş ve aslında bu sınırlı ve umumî hükümlerin tatbikini dahi kontrol edecek sağlam bir küçük sanayi teşkilâtının bir türlü vücut bulamamasından dolayı, hükümler esas itibariyle işletilememiştir. Halbuki Medeni Hukukumuzun iktibas edildiği İsviçre'de çıraklık meselesinin hususi mevzuata dayanılmak suretiyle tanzim edilmiş olduğu bilindiği gibi, hususile Batı ülkelerinden herbiri, hatta A.B.D. bu mesele üzerine çoktan beri eğilmiş bulunmaktadır.

Diğer taraftan Türk sanayiinin insangücü ihtiyacının yurdumuzda kurulu sanat okulları ve iş üzerinde eğitim yoluyla karşılanamadığı ve karşılanamayacağı herkesçe bilinen bir husustur. Bundan dolayı küçük sanat kaynaklarına başvurmak zarureti bugünden duyulmuş bulunmaktadır. Durum bu merkezde olmakla beraber, Türkiye'de bugüne kadar çıraklık meselesi ve müessesesi ilmi metodlarla araştırılmamıştır. Bu itibarla küçük sanat işletmelerinin kesif bir şekilde kurulu bulunduğu şehirlerimizde çıraklık meselesi üzerinde anketler ve mülakatlar yoluyla

bir araştırma yapmak, çırakların ne şekilde yetiştirilip ne şekilde istihdam edildiklerini tesbit etmek ve bu yoldan müessesenin tanzimi hususunda bilgilere sahip olmak gerekmektedir. Türk sanayiinin geleceğini tayin edecek faktörler arasında birinci sırayı iyi yetişmiş ve yetiştirilmiş işgücünün teşkil ettiği dikkate alındığı takdirde, mesele- nin önemi daha iyi belirecektir.

Bilidniği gibi 1977 yılında ıraklık işlerini düzenleyen yeni bir kanun kmıştır. Bu kanun ve tatbikatı konusu başka bir yazıda incelenecektir.